

DOI : 10.33274/2079-4835-2021-22-2-79-90

УДК 32 (091):821.111

Удовіченко Г. М.

канд. пед. наук,

доцент

Донецький національний університет економіки

і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського,

Кривий Ріг, Україна,

e-mail: udovichenko@donnuet.edu.ua

ORCID: 0000-0003-3731-0857

Ревуцька С. К.,

канд. філол. наук,

Мирошніченко Д. І.,

студентка

e-mail: revutska@donnuet.edu.ua

ORCID: 0000-0002-8969-1295

e-mail: miroshnichenko_di@donnuet.edu.ua

ОЗНАКИ АНТИУТОПІЇ В РОМАНІ Р. БРЕДБЕРІ

«451 ГРАДУС ЗА ФАРЕНГЕЙТОМ»

Udovichenko H. M.,

PhD in Pedagogical sciences,

Associate Professor

Mykhailo Tuhon-Baranovskyi Donetsk National

University of Economics and Trade,

Kryvyi Rih, Ukraine,

e-mail: udovichenko@donnuet.edu.ua

ORCID: 0000-0003-3731-0857

Revutska S. K.,

PhD in Philological sciences

Myroshnichenko D. I.,

Student

e-mail: revutska@donnuet.edu.ua

ORCID: 0000-0002-8969-1295

e-mail: miroshnichenko_di@donnuet.edu.ua

PATTERNS OF ANTIUTOPIA IN R. BRADBURY'S NOVEL

“FAHRENHEIT 451”

Мета статті — виявити та охарактеризувати риси антиутопії в романі Р. Бредбері «451 градус за Фаренгейтом».

Методи. Основні наукові результати отримано з використанням комплексу загальнонаукових та спеціальних методів дослідження, а саме: аналізу, узагальнення й систематизації наукової та навчально-методичної літератури з літературознавства, психології, мовознавства; теоретичного узагальнення, аналізу та синтезу, а також порівняльного, описового та аналітичного.

Результати. У процесі дослідження було з'ясовано, що Рей Бредбері є одним із найбільш неординарних письменників-фантастів нашого часу; аналіз роману «451 градус за Фаренгейтом», його твори носять глибокий філософський характер. Досліджено, що коли Бредбері проектує свої сюжети в майбутнє або будує їх на фантастичних обставинах, він робить це тільки для того, щоб сказати про реальні проблеми, які людство у своєму вічному прагненні до вдосконалення має навчитися долати. У романі «451 градус за Фаренгейтом» автор виокремлює кілька проблем, що назрівають в суспільстві: конфлікт людини і техніки, бездуховність людей (людина і релігія), філософію стада; до рис антиутопії в романі Бредбері можна віднести: умовність місця і простору дії, яка відбувається ніби в майбутньому (за 100 років), але в ній передбачено початок деградації суспільства; саме зображення американського соціуму з його технічним прогресом, який нівелює всі людські риси й почуття; самотність героя, його пошуки свого справжнього призначення.

Бредбері висловлює своє ставлення до бездуховності суспільства, яке могло промінати глибинну мудрість книги на дешеву масову індустрію задоволень.

Ключові слова: роман, антиутопія, фольклор, мотив, образ.

Постановка проблеми. Роман «451 градус за Фаренгейтом» — один з перших великих творів американського письменника Р. Бредбері, вперше виданий в 1953 році. Він приніс своєму авторові широку популярність. На теперішній час переважна більшість літературознавців не тільки відносять його до світової класики фантастики, але і ставлять в один ряд з творами, які є характерними прикладами жанру антиутопії. Роман-антиутопія Рея Бредбері «451 градус за Фаренгейтом» — класика наукової фантастики. У романі описано світ майбутнього, в якому книги безжально спалюються підрозділом пожежних, їх заборонено читати в тоталітарному суспільстві. У центрі роману — історія пожежного Гая Монтега. Низка трагічних подій приводить його до розуміння того, що в житті людини існують справжні цінності, і він стає ізгоєм суспільства.

Підґрунтям для написання статті стали характерні риси антиутопії, що знайшли своє відображення в тексті твору. Варто, однак, відзначити, що антиутопічний жанр свого часу був створений на протигагу жанру утопії, що описує ідеальні системи організації держави і суспільства. У зв'язку з цим використання методу доказу «від протилежного», що полягає в даному разі в пошуку і демонстрації положень, які суперечать основам утопічного жанру, можна вважати виправданим.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Методологічною основою для написання цієї статті стали дослідження українських та зарубіжних літературознавців, які вивчали творчість Р. Бредбері: Ю. Архипової, В. Дмитрієвої, Р. Лінецької, М. Мендельсон, Т. Павленко, Г. Пуліної, В. Скурлатова та ін.

Мета статті — виявити та схарактеризувати риси антиутопії в романі Р. Бредбері «451 градус за Фаренгейтом».

Виклад основного матеріалу дослідження. Серед класичних утопічних романів ХХ століття «451 градус за Фаренгейтом» Рея Бредбері вирізняється якоюсь особливою глибиною трагізму. У романі немає кривавих сцен, публічних страт, ядерного апокаліпсису чи злих іншопланетних загарбників, які вщент руйнують Землю. У романі Бредбері є речі страшніші і фантастичніші: наприклад, фігура простого пожежника, у руках якого не брандспойт, а вогнемет, заправлений гасом. І завданням цього пожежника є не гасіння пожеж, а їх розпалювання для того, щоб спалити книги. Як не дивно, але основною небезпекою в антиутопічному майбутті, за задумом Бредбері, виступають саме книги як скарбниця знань, зібраних людством за всі минулі століття. Папір — легkozаймистий матеріал, який може спалахнути усього лише при 451 градусі за шкалою Фаренгейта. Такої температури вистачить для повного знищення людської пам'яті про цивілізацію [2].

Бредбері якось сказав: «Фантастика — це реальність, доведена до абсурду» [2, с. 11]. Сьогоднішнє суспільство не спалює книги, і полиці у книжкових крамницях і бібліотеках заставлені літературою на різні смаки: кому — прекрасні класичні твори, а кому — белетристика. Але безпристрасна статистика свідчить, що більша частина американського суспільства зовсім не читає книги, а більше 90 % сімей майже весь свій вільний час витрачають на телевізор і комп'ютер, переглядаючи зовсім не наукові передачі та сайти. А ті, хто читають, цікавляться не Хемінгуєм, Діккенсом і навіть не Реєм Бредбері.

Роман Рея Бредбері «451 градус за Фаренгейтом» являє собою тематично розширену версію оповідання «Пожежник», надрукованого в журналі «Гелексі Сайенс Фікшн» у лютому 1951 року. Назва роману походить від хімічної властивості паперу самозайматися при температурі у 451 градус за Фаренгейтом (за Цельсієм — 233). Роман Бредбері піднімає цілу низку проблем, з якими, з часом, можливо, прийдеться зіштовхнутися людству:

1) людина і техніка;

2) людина і релігія.

В основу роману «451 градус за Фаренгейтом» покладено так звану концепцію «антисвіту», яку різні літературознавці при аналізі цього твору заміняють поняттям «антиутопія» або «соціальна фантастика». Насамперед, звернемося до самого поняття «антисвіт».

Антисвіт — важливе фантастичне припущення, світ, відмінний від нашого, але схожий за деякими ознаками і сприйманий своїми жителями як світ реальний і звичний.

На думку Бредбері, соціальний розвиток людини тісно пов'язаний з розвитком технологій в людському суспільстві. Американські критики навіть вважали його упевдженним проти технічного прогресу, звинувативши в «технофобії», хоча сам він це заперечував: «Від деяких моїх творів складається враження, що я налаштований до техніки вороже. Це не так, у мене безліч оповідань про техніку. Одні написані з метою застерегти, інші — щоб змусити відчувати принадність життя, полегшеного машинами» [6, с. 87].

Роман Бредбері «451 градус за Фаренгейтом», судячи з усього, можна віднести до «антиутопії» і «романів-застережень». Автор не застерігає проти технічного прогресу взагалі, а тільки попереджає про можливість негативних наслідків від зловживань ним на шкоду людській особистій свободі.

У зображенні картин «механізації» людства Бредбері виводить два символи: «механічний пес» — робот, уособлення тотальності, репресій, призначений для виловлювання «злочинців», які вибились із системи; і модернізоване телебачення, телевізійна стіна, яка є символом людської байдужості, атрофованих душі та інтелекту людини майбутнього. Але навіть людина із атрофованою моральністю не може почувати себе щасливою у механічному світі.

У зображенні Америки ХХІ століття Рей Бредбері використовує метод екстраполяції, який може бути використаний під час науково-технічного, лише іноді — соціального, прогнозування, коли образ майбутнього створюється, базуючись на тенденції, вже існуючій сьогодні. У своєму романі Бредбері з використанням символіки і власної фантазії дає зображення антимоделі суспільства. Він замислюється про долю людської цивілізації, про існування суспільного устрою Америки в майбутньому з нестандартною американською формою менталітету та її особливим колоритом.

Зображена в книзі Америка — це ті ж Сполучені Штати ХХ століття, із вічними проблемами в культурі споживання, з надоїдливою рекламою в метро і нескінченними «мільними операми» в штучному затишку котеджів. Але все це Бредбері довів до крайності, до визначеного ним самим «абсурду». У ньому пожежники не повинні гасити пожежі, а мусять спалювати книжки. Людей, які ходять пішки, а не їздять на машинах, сприймають як божевільних. Заборонене навіть милування природою, а відступ від загальноприйнятих норм життя можуть викликати репресії з боку правлячої системи [3].

Пожежники із роману Бредбері абсолютно переконані у необхідності і важливості своєї споконвічної місії — за першим сигналом тривоги мчати і виконувати завдання: за допомогою гасу вщент випалювати крамолу...

Для письменника Бредбері книги — це не тільки предмети, речі, листки з написаними літерами, а й магічний символ, втілення мудрості, людяності, доброти, чуйності, мрії, яке одне тільки може допомогти людині залишитися людиною. Збереження людяності є головною темою всієї творчості Р. Бредбері.

У романі Бредбері пафосом пронизані вислови автора, пов'язані з його ніжним і трепетним відношенням до книги. Книга для Бредбері виступає не тільки символом

мудрості, тяги до знань і прагнення до щастя, вона наділена здатністю дати людині спокій у душі, а її розуму — рівновагу і впевненість і витягти людину з темного підземелля тваринних пристрастей. Якщо уважно вчитатися в рядки роману, стане зрозуміло, що збереження людяності було і залишається головною темою письменника.

Бредбері розуміє, що занепад духовної культури запрограмований самим існуванням сучасної техногенної цивілізації. І моральна криза її суспільства є не тільки причиною тоталітаризації, а й наслідком соціальної адаптації в умовах «модернізованого» світу, де навіть скептично настроєний Бітті бачить безвихідність такої адаптації і пропонує створювати все новіші спортивні ігри і випускати розважальні фільми, щоб поживи для розуму було все менше. І щоб людина завжди була в натовпі, там їй не потрібно думати [3].

Бредбері передбачив розвиток майбутніх технологій: багато предметів, описаних в романі, пізніше з'явилися і в реальному житті. Так, був описаний радіоприймач «Ракушка», що є аналогом сучасних портативних приймачів. Крім того, були не раз згадані всілякі «телевізійні стіни», мініатюрні переносні екрани, кольорове телебачення і навіть зображення з 3D-ефектом.

Якщо розглядати поняття антиутопії як жанр художньої літератури, то можна сказати, що ми бачимо відображення критичного мислення автора. Роман «451 градус за Фаренгейтом» не є винятком. У романі описано суспільство масового споживання і людство, не здатне до мислення. Тут наведений той вид антиутопічної держави, в якому нарівні із силовими методами активно виконується завдання повної розумової деградації суспільства. Телепередачі і фільми «ні про що», заборона на літературу і пам'ятки світової художньої культури, забивання людських голів масою непотрібної інформації, неефективна система освіти — все це призначено для того, щоб люди перестали думати, чи правильно вони живуть, і не ламали голову над недоліками суспільного устрою. Людство тільки споживає і руйнує.

Бредбері вважає, що саме така поведінка людини стане причиною його вимирання в майбутньому. Одного разу людина просто не зможе задовольнити всі свої невгамовні потреби, що і призведе до кінця цивілізованого людського існування. Прозорливість Бредбері допомагає йому передбачити нищівну експансію «масової культури», яка отрує, скалічує, обдурює кожного, хто доторкнеться до неї, такої вражаюче всюдисущої і всепроникаючої [5].

Виходячи з цього, можна сказати, що роман «451 градус за Фаренгейтом» є соціальним передбаченням автора, його спробою попередити людство, відкрити йому очі, примусити задуматися про сьогодення і майбутнє. Таким чином, роман «451 градус за Фаренгейтом» є «особистою» антиутопією Рея Бредбері і його спробою застерегти людство від саморуйнування.

Щоб зрозуміти, чи є роман Бредбері чистою антиутопією, звернемося до сюжету роману: протагоніст Гай Монтег працює пожежником, але він не гасить вогонь, а навпаки, спалює вогнем книги, заборонені в місті, де він живе.

Місто, побудоване на принципах товариства споживання, населене людьми, які слабо цікавляться життям і оточенням. Вони захлинаються в нескінченному потоці інформації, поглинають серіали, рекламні ролики, купують одяг і непотрібні речі, а владу в місті визнають єдиною можливою і правильною. Пожежники, що спалюють книги разом із будинками, в яких вони зберігаються, особливо не задаються питаннями: «Навіщо?» і «Чому?», продовжуючи беззаперечно виконувати свою роботу.

Так Мілдред, дружина Гая Монтега, здається, вже зовсім зомбована масовою культурою. З радіомікрофонами-«черепашками» у вухах, вона днями спілкується лише з героями телешоу, які транслюються зі стін-телеекранів, і раптом приймає купу

снодійного, намагаючись покінчити із життям. Спочатку здається, що це теж своєрідний виклик Системі, але Мілдред, прийшовши до тям у лікарні, нічого про це не пам'ятає. Вона спокійно продовжує своє «механічне» життя і так само автоматично, не замислюючись, видає Гая пожежникам, які розшукують його за переховування заборонених книг.

Мілдред спокійно може весь свій час присвячувати розвагам, тому що дім у них повністю автоматизований. Бітті, розмірковуючи про переваги суцільної механізації, коли людям можна насолоджуватися радіощами життя після неважкої роботи, помічає, що йому чогось не вистачає: *«Застібка-блискавка замінила гудзик, і ось вже немає зайвої півхвилини, щоб над чим-небудь задуматися, одягаючись на світанні, в цю філософську і тому сумну годину»* [1, с. 164].

За розвагами люди перестали думати, і це призвело до порушення душевної рівноваги, самогубств, агресивної поведінки. Бредбері виводить закономірну тенденцію індустріального суспільства: високий рівень у розвитку промисловості, орієнтованої на масове споживання, і радикальні зміни у загально-державній структурі докорінно змінюють норми поведінки, спілкування і мислення взагалі. У кінцевому етапі ці зміни призводять до війни, яка є наслідком розвитку технологій, гонки озброєнь і накопиченої агресії в суспільстві. Саме таким є фінал науково-технічної революції і роману.

У романі Бредбері зображено пряме протистояння «людина — техніка», він вважає, що «технізоване суспільство, складаючись з роз'єднаних людей, може породити тиранію і не залишити простору для самовираження особистості» [6, с. 214]. На першому місці для Бредбері, щоб технічний прогрес служив загальнолюдським інтересам. Таким чином, автор показує останній етап техногенного розвитку, коли все механізовано.

Перед нами модель суспільства споживання, основні принципи якого — контроль мислення та ідея загальної схожості (*«Люди не повинні читати книги — так вони починають сумніватися і заздрити один одному і відрізнятись»* [1, с. 53]). Яскравими маркерами є заборона на читання книг їх знищення, культ споживання і дешевих задовольень, постійна рекламна розсилка і доноси з боку знайомих і колег. Ця картина миру здається спочатку ідеальною і єдиною можливою. У читача створюється відчуття, що перед ним приклад антиутопії, небажаної моделі соціуму, в якій ідеальна система стає в результаті неідеальною і деструктивною. Однак при більш детальному розгляді можна помітити, що ніякого соціального чи політичного підґрунтя в ній немає. Є тільки злободенність споживчої теми і зростання впливу мас-медіа та індустрії розваги.

Р. Бредбері, який з обережністю й навіть неприязню ставився до прогресу та загальнодоступності телебачення, показав нам світ, вивернутий навиворіт, що живе за законами безумства так, немов це єдино вірний варіант.

Це підтверджено в тексті нижченаведеними реаліями.

1. Спотворене поняття «пожежник» (англ. firefighter), оскільки працівники пожежної служби не борються з вогнем, а використовують його для спалювання будинків і книг (зворотне значення оригінальної фрази firefighter — вогнеборець): *«Окрім правил, у них надавалася коротка історія пожежних команд Америки, і тепер книжки були розкриті саме на цій добре знайомій Монтегу сторінці: «Засновані в 1790 році для спалення проанглійської літератури в колоніях. Перший пожежний — Бенджамін Франклін»* [1, с. 54], *«коли будинки в усьому світі стали будувати з вогнетривких матеріалів і відпала необхідність тієї роботи, яку раніше виконували пожежники (раніше вони гасили пожежі, у цьому, Монтег, ви вчора мали рацію), тоді на пожежних поклали нові обов'язки — їх зробили охоронниками нашого спокою. В них, як у фокусі, зосередився весь наш цілком зрозумілий і законний страх опинитися нижче*

інших. Вони стали нашими офіційними цензорами, суддями та виконавцями вироків» [1, с. 88].

2. Руйнування сімейного інституту зсередини за збереження його зовнішньої форми: практично усі знайомі сімейної пари Монтегів — зациклені самі на собі й живуть лише для задоволень. Сімейні пари не заводять дітей і навіть не думають про це.

3. Просвітництво і масова культура — майже знищений відгомін минулого (освіта, культура і мистецтво): *«Скорочуйте, стискайте! Переказ переказу! Екстракт з переказу переказів! Політика? Одна колонка, дві фрази, заголовок! І через хвилину все вже зникло з пам'яті»* [1, с. 83]; домінують, всюдисущі ЗМІ, покликані лише для рекламування товарів і показу нескінченних серіалів (*«... коли населення подвоїлося, потроїлося, учетверилося, зміст фільмів, радіопередач, журналів, книг знизився до відомого стандарту. Отака універсальна жуйка...»*) [1, с. 81].

4. Сімейні цінності, про які ми вже говорили, призводять не тільки до зацикленого індивідуалізму і споживання, але і до доносів і недовіри (навіть страху) з боку близьких чи коханих людей: *«Нарешті, зібравшись з думками, він запитав:*

— *Моя дружина дала сигнал тривоги?*

Бітті ствердно кивнув.

— *А ще раніше те ж саме зробили її приятельки»* [1, с. 171].

5. Творення і руйнування також перевернуті — сили уряду і місцевої влади спрямовані на руйнування того, що може творити, коли навіть у наш неспокійний час руйнування заради творення — досить часта річ: *«Архітектори знищили дашки, тому що вони нібито псують фасад... насправді не можна було допускати, щоб люди отак сиділи на ганках, відпочивали, гойдалися на гойдалках, розмовляли. Це шкідливе проведення часу. Люди занадто багато розмовляли. І в них був час думати»* [1, с. 95].

Але як суспільство стало таким? Науково-технічний прогрес обумовив швидке зростання технології, що відобразилось на соціальних сферах, докорінно змінивши суспільне мислення. Розвиток науки суттєво покращив людське життя, полегшивши його, але практично знищив первісний інстинкт самозбереження, розвивши стадні інстинкти, які дозволяють людям жити в умовах нового технократичного і тоталітарного суспільства. Все це не могло не позначитися на моральних аспектах людського життя: люди віддаляються від культурних надбань і проблем навколишнього середовища, тому що вони пробуджують почуття переживання, небезпечні емоції. Нормою моралі є споживчі інтереси, коли єдиною їжею для роздумів стають розваги, а реальне життя замінюється примітивним світом телеілюзій.

У ХХІ столітті, зображеному у романі, суспільство набуло надзвичайного рівня розвитку інформаційних технологій, до звичних засобів масової інформації та зв'язку, як то: телеграф, телефон, пошта, газети, — додалися радіо, телебачення, аудіо- та відеосистеми, комп'ютери. Обсяги інформації значно виросли, що призвело до розумових перевантажень. Агресивність, руйнівна сила і суперечливість інформаційної системи негативно впливають на людське здоров'я і психіку. Виникає необхідність у створенні засобів захисту від подібного впливу.

У своєму романі Рей Бредбері пропонує варіанти вирішення проблеми, одним із яких є репресії відносно до цивілізації взагалі і літератури зокрема. Але вони починаються не самі по собі — це вимушений захід. Суспільство розуміє, що інформаційний потік треба скоротити, але як? Без зв'язку не обійдешся. Без телебачення і реклами ми вже не уявляємо свого життя, і навіть стали заробляти на них свої статки. Виникає рішення: треба позбавитися книг!

Чому саме книг? Бітті, колега головного героя Монтега, вважає, що усьому винною є масовість культури: *«Коли все стало масовим, то і спростилося... Але, коли*

в світі стало тісно від очей, ліктів, ротів, коли населення подвоїлося, потроїлося, зміст фільмів, радіопередач, журналів, книг знизився до відомого стандарту. Така собі універсальна жуїлка... Термін навчання в школах скорочується, дисципліна падає, філософія, історія, мови скасовані...» [1, с. 75].

Навіщо читати книги, коли є телебачення, — вважає Бітті. Від книг набагато більша шкода, ніж від перегляду передач, тому що книги хвилюють людину, змушують її мислити. Це робить їх небезпечними! Ті, хто читає книги, — «інтелектуали», вони вирізняються із сірої маси, претендують на більше, і цього треба боятися, такого не повинно статися.

Як запобігти? А дуже просто: взяти і заборонити, чи взагалі спалити. Саме пожежних, як переконує Бітті, назначили охороняти громадський спокій. Пожежники виконують обов'язки цензорів, суддів і виконавців вироку, бо людям, понад усе, потрібні спокій і безтурботність.

Виправдовуючи себе і свою діяльність, Бітті говорить Монтегу, що нічого хорошого в книгах немає. *«Нічого, у що можна б було повірити, чому було б варто навчати дітей. Якщо це белетристика, там розповідається про вигаданих людей, яких і на світі ніколи не було! А наукова література — це ще гірше... Почитаєш — голова обертом піде» [1, с. 43].*

Але мова йде не тільки про книжки, їх спалення — це символ чогось більшого, воно знаменує крах людської моральності і перевтілення людей на заручників масовості культури. Нещадний Бітті переконаний у тому, що цивілізація величезна, а людина існує тільки для того, щоб отримувати задоволення і гострі відчуття. І «порожня» масова культура наділяє її такою можливістю. А усе, що може вселяти тривогу, треба знищити.

Призначення «пожежних» в суспільстві «масової культури» — не тільки спалити всі книги. *«Ми, — стверджує Бітті, — боремося за загальне щастя — ви, я і інші, — охороняємо людей від незначної купки, яка пропагує свої ідеї і теорії і робить усіх інших нещасними... Треба триматися, Монтег! Слідкуйте, не дайте потоку меланхолічної і похмурої філософії захлеснути весь світ. Ви не розумієте нашої з вами необхідності у такому щасливому світі теперішнього дня» [1, с. 71].*

Ще однією ознакою жанру антиутопії є герой, який змінився і протистоїть суспільству, в яке так вірив. Головним героєм роману виступає Гай Монтег, пожежник за професією. Він цілком задоволений своєю роботою, оскільки вона, як уже було сказано, дуже легка і зрозуміла, тим паче, що у ХХІ столітті книги на Землі майже всі знищено, і турбот у пожежників небагато. Монтег спокійно живе у своєму абсурдному світі, приймаючи усі його правила і закони. І світ ніби добрий до нього, доки Монтег не змінюється, — він зразу стає вигнанцем, і лице «чудового нового світу» стає звір'ячим, а на втікача влаштовується полювання с механічними псами.

Так і було з Гаєм Монтегом, поки він не зустрічає дівчину Кларису, погляди якої різко відрізняються від думок усіх його знайомих: вона закликає до творення, захисту навколишнього середовища, цінності слова, свободи і мистецтва. Монтег же, особливо на тлі дружини Мілдред, яка не цікавиться нічим, окрім серіалів, починає сумніватися у своїй роботі і на одній із операцій з підпалу краде книги і зберігає їх у себе, намагаючись достукатись до дружини та її подруг. Надалі Гай стає злочинцем в очах усіх його знайомих, виходить на зв'язок із професором, який давно вже підозрюється в інакодумстві. Убивши з вогнемета свого колишнього начальника і його колег, Монтег тікає і виходить на суспільство, члени якого заучують збережені книжки, щоб передати ці знання нащадкам.

У цьому творі ми бачимо, що Гай Монтег чинить опір гнітючому для його душі антисвіту, в якому все неправильне — правильне (і навпаки), він роздвоюється: *«Йому*

здалося, що він роздвоївся, розколовся навпіл і одна його половина була гарячою, як вогонь, а інша холодною, як лід, одна була ніжною, інша — жорсткою, одна — трепетною, інша — твердою, як камінь. І кожна половина його роздвоєного «я» намагалася знищити іншу» [1, с. 37–38].

Він спрямовує всі свої сили не на руйнування (лише один раз він в останнє піднімає вогнемет на начальника і поліцейських, які намагалися його схопити: «...Монтег випустив у нього довгий струмінь рідкого полум'я з вогнемета. Ще... кілька судомних рухів, і Бітті скорчився, обм'як, як воскова лялька на вогні, і затих» [1, с. 174]) — і спрямовує свої прагнення на творення — перенесення тексту з книг у пам'ять для подальшого передання людям («І раптом згадав... так, Так, я згадав щось! Що це, що? Еклезіаст! Так, це розділи з Еклезіаста і Одкровення. Швидше, швидше, поки я знову не забув, поки не пройшло потрясіння, поки не вщух вітер. Еклезіаст, ось він!» [1, с. 232–233]).

Монтег у якийсь момент намагається виправити стан справ безпосередньо в тому антисвіті, в якому він завжди був своїм у колі друзів і сім'ї, але стикається із запереченням і зрадою («Він почав читати, спочатку тихо, затинаючись, потім з кожним прочитаним рядком все впевненіше і голосніше... Монтег сам був вражений і збентежений» [1, с. 147], «Я знала, що так буде!... Я завжди казала, що поезія — це сльози, поезія — це самогубства, істерики і погане самопочуття, поезія — це хвороба!» [1, с. 148]).

Порушуючи проблему людини і релігії, Бредбері відслідковує духовний шлях Гая Монтега. По суті, весь роман — це історія духовного переродження Гая Монтега, «пожежника», чия професією було вилучати і спалювати заборонені книги. Як і більшість його співгромадян, він ділить своє життя між роботою й ізоляцією у власному будинку, з байдужою до всього, крім телевізора, дружиною. Зустрівши Кларису Маклелан, Гай ніби пробуджується від «сплячки». Клариса відрізняється від усіх: вона являє собою тип так званої «природної людини», ще не адаптованої до технократії. Своєю дитячою безпосередністю вона викликає у Монтега цікавість, а потім стає для нього як би духовним провідником, змушуючи критично осмислювати навколишнє буття. Вона не намагається сперечатися з Монтегом чи нав'язувати йому свою думку. Вона тільки задає питання і констатує факти, звертаючи увагу свого співрозмовника на те, про що він раніше ніколи не замислювався: про життя, культуру, мистецтво, про людей.

Ця схожа на інших дівчина, майже дівчинка, зачіпає якісь струни в Монтега: «Йому здалося, що він роздвоївся навпіл і одна його половина була гарячий вогонь, а інша — холодний лід, одна була ніжною, інша — жорсткою, одна — трепетною, інша — твердою як камінь. І кожна половина його роздвоєного «я» намагалася знищити другу» [1, с. 181].

Монтег не може працювати, як раніше, як і раніше спілкуватися з колегами, з дружиною. Безглузда загибель Клариси посилює справу: він всерйоз замислюється про світ, в якому живе і в якому все до цього було як належне. Він починає потайки приносити додому і читати книги. Він вчиться мислити. Потім з'являється новий гуру — Фабер, у минулому професор-лінгвіст, дещо старомодний і дуже інтелектуальний. Він завершив перетворення Гая: відкрив йому очі і розставив все по своїх місцях.

Гай Монтег стає бунтарем, ізгоєм. Він тікає з міста, яке живе сьогоднішнім днем, дрібною метушнею напередодні ядерної війни. Але пошуки істини ще не закінчені. Наступний етап для втікача Монтега — самотність, повернення до природи, яка очистила і просвітлила його свідомість і душу.

Це був остаточний розрив Гая із суспільством, а разом з тим — перехід його духовного змісту в нову якість. Тепер він готовий до зустрічі з однодумцями Клариси і Фабера, що втекли, як і він, з Міста, щоб жити за іншими законами, законами Волі. Їх називають «людьми-книгами» — вони вивчили напам'ять по одному літературному або публіцистичному твору із класичної літератури. Таку книгу не можна спалити. Її можна знищити тільки зі смертю людини. Але вони передають зміст книг з вуст в уста, з покоління в покоління.

Спільнота «людей-книг», які переховуються в лісах, далеко від цивілізації, очевидно, і є початком бредберівського ідеалу суспільного устрою. Одна з найважливіших філософських проблем для письменника — це проблема взаємин людини з природою. У романі через ці взаємини проявляються всі культурні, духовні та загальнолюдські цінності.

«Люди-книги» мріють, що *«настане день, коли міста ширше розсунуть свої стіни і впустять до себе ліси, поля і дику природу. Люди не повинні забувати... що на землі їм відведено дуже невелике місце, що вони живуть в оточенні природи, яка легко може взяти назад все, що дала людині. Її нічого не варто змести нас з лиця землі своїм диханням або затопити нас водами океану — просто щоб ще раз нагадати людині, що вона не така всемогутня, як думає»* [1, с. 232].

Письменник вирішує проблему, пов'язану з відчуженням людини від природи, утопічно обрані біжать з приреченого світу і створюють нову цивілізацію. Але якщо Хайнлайн розглядає цей варіант з підкреслено реалістичної позиції, апелюючи до грубо примітивної, тваринної сутності людини, висувуючи ідею компромісу із самими низинними людськими інстинктами, декларуючи їх як аналог свободи, то Бредбері, навпаки, бачить порятунок в ухилянні від матеріального, тілесного. Для нього важлива саме духовна свобода. Тільки духовна суть світу і людини є істина, — стверджує фантаст. Так виникає в книзі тема релігії як альтернативи бездуховній масовій культурі. Релігійний підтекст книги підкреслюють неодноразово використані посилання на Біблію, які, поряд із цитатами з літературних джерел, підспудно підводять до пропонуваного автором виходу зі сформованої ситуації загальної кризи.

З ідеєю переходу в інший цикл буття пов'язаний і образ птаха Фенікс, який періодично спалює себе і відроджується з попелу. Ця метафора символізує надію письменника на те, що людство зможе використати накопичений століттями досвід і знання, щоб пройти через безкінечні цикли з дезінтеграцією і новим відродженням. Монтег потайки читає Євангеліє в метро, під акомпанемент реклами. Рядки перемежаються з рекламою зубної пасти «Денем», яка звучить в вагоні. Ця паралель символічна: проведена межа між двома сферами буття — матеріальною і духовною. Люди забули, що необхідно піклуватися про душі, вони присвятили себе турботам про хліб насущний, тоді як все, що має людина, дає йому Бог.

Наприкінці ми знаходимо цитату з Еклезіаста: *«Усьому свій час. Час руйнувати і час будувати. Час мовчати і час говорити»* [1, с. 273]. Ці слова, короткий переказ біблійної глави, приходять на розум Монтегу, коли він разом зі своїми однодумцями йде геть з Міста, знищеного бомбами. Час руйнування закінчився. Тепер час будувати. Необхідно підкоритися природному порядку речей, перейти до наступного циклу буття — такий прихований сенс епізоду.

Роман закінчується посиланням на Апокаліпсис. Це означає, що врятованих людей чекає шлях зцілення, повернення до духовних витоків.

Протягом роману неодноразово згадується Книга Іова. Очевидно, це паралель між поневіряннями біблійного персонажа і Гая Монтега. Як Іов, Гай приходить до розуміння Бога через біль і страждання. Недарма Іов той скаже до Господа: *«... Я від-*

мовляюся і каюся в поросі й попелі» [6, с. 411], а Монтег запитує себе і сам же відповідає: «Що ти дав місту, Монтег? Попіл» [1, с. 204].

Монтег знаходить істину у Бога, знаходить розраду в християнстві. Бредбері, говорячи про необхідність «повернення до природи», однозначно стверджує: «*індустріальна*» релігія, релігія зубної пасти «Денем» і «мільних опер» — помилкова, істинним є лише сформований тисячоліттями духовний досвід людства [1, с. 255].

Таким чином, релігія для Бредбері — це природне єство в поєднанні з християнською ментальністю. Важливе місце в романі займає тема апокаліпсису, яка сформувалася в американській фантастичній літературі після вибуху атомної бомби 1945 року. Протягом роману зустрічаються натяки на війну в майбутньому. І не випадково роман закінчується атомним вибухом.

Бредбері вважає, що потрібно повернути світ до початкової точки відліку. Але, щоб це зробити, треба покінчити з прогресом, з цивілізацією: «*Разом з пилом на землю опускалася тиша, а з нею і спокій, таке потрібне їм для того, щоб озирнутися, вслухатися і вдуматися, розумом, почуттями осягнувши дійсність нового дня*» [1, с. 286]. Бредбері не лякає. Він — застерігає: якщо суспільство буде йти колишнім шляхом, «коли люди вже не уявляють цінності» і людина — «як паперова серветка: в неї сякаються, бгають, викидають, беруть нову, сякаються, бгають, кидають», «воно втратить всіх плоди, вирощені цивілізацією, і доведеться почати все з нуля» [1, с. 184–185].

У романі апокаліптичні мотиви пов'язані з мотивом духовного відродження. Природне, людське торжествує на тлі катастрофи.

Висновки. Тож, Рей Бредбері є одним із найбільш неординарних письменників-фантастів нашого часу, його твори носять глибокий філософський характер. У процесі аналізу твору було досліджено, що коли Бредбері проектує свої сюжети в майбутнє або будує їх на фантастичних обставинах, він робить це тільки для того, щоб сказати про реальні проблеми, які людство у своєму вічному прагненні до вдосконалення має навчитися долати. У романі «451 градус за Фаренгейтом» автор виокремлює кілька проблем, що назрівають в суспільстві: конфлікт людини і техніки, бездуховність людей (людина і релігія), філософію стада.

До рис антиутопії в романі Бредбері можна віднести: умовність місця і простору дії, яка відбувається ніби в майбутньому (за 100 років), але в ній передбачено початок деградації суспільства; саме зображення американського соціуму з його технічним прогресом, який нівелює всі людські риси й почуття; самотність героя, його пошуки свого справжнього призначення.

Бредбері висловлює своє ставлення до бездуховності суспільства, яке могло промінати глибинну мудрість книги на дешеву масову індустрію задоволень. Символічною є притча про Фенікса, котрий, згорівши, знову відроджується з попелу, яка апелює до припинення людством розводити вогнища з книг, як Гітлер, вести війну, в пожежі якої горять бібліотеки, переслідувати за правду і дозволяти перетворювати себе в стадо, одуривши порожньою літературою і псевдокультурою.

Список літератури

1. Бредбері, Рей Дуглас. 451 градус за Фаренгейтом. Київ : Веселка, 1985. 300 с.
2. Лінецька Р. С. Фантастика як засіб привернення уваги до наболілих проблем сучасності. Три уроки за творчістю Рея Дугласа Бредбері. *Всесвітня література в середніх навчальних закладах України*. 1998. № 3. С. 11–13.
3. Мендельсон М. О. Рей Бредбері. *Американская сатирическая проза XX в.* Москва, 1972. С. 294–306.

4. Павленко Т. М. Бажання персонажів Рея Бредбері. *Всесвітня література і культура в навчальних закладах України*. 2006. № 12. С. 6–8.
5. Пулина Г. А. Актуальные проблемы романа Р. Бредбері «451 по Фаренгейту». *Всесвітня література та культура в навчальних закладах України*. 2005. № 4. С. 13–16.
6. Скурлатов В. Бредбері Р. О скитаниях вечных и о земле. *О творчестве Рея Бредбері*. М. : Правда, 1988.
7. Чаликова В. А. Утопия и утопическое мышление. *Антология зарубежной литературы*. Москва : АСТ, 1991. 128 с.
8. Biography of Ray Bradbury, American Author. URL: <https://www.thoughtco.com/biography-of-ray-bradbury-4797153>.

References

1. Bredberi, Rei Duhlas (1985). 451 hradus za Farenheitom [Fahrenheit 451]. Kyiv, Veselka Publ., 300 p.
2. Linetska, R. S. (1998). *Fantastyka, yak zasib pryvernennia uvahy do nabolilykh problem suchasnosti. Try uroky za tvorchistiu Reia Duhlasa Bredberi* [Fiction as a means of drawing attention to the pressing problems of our time. Three lessons by Ray Douglas Bradbury]. *Vsesvitnia literatura v serednikh navchalnykh zakladakh Ukrainy* [World literature in secondary schools of Ukraine], no 3. pp 11–13.
3. Mendel'son, M. O. (1972). *Rjej Bredberi. Amerikanskaja satiricheskaja proza XX v.* [Ray Bradbury. 20th century American satirical prose]. Moscow, pp. 294–305.
4. Pavlenko, T. M. (2006). *Bazhannia personazhiv Reia Bredberi* [Desires of Ray Bradbury's characters]. *Vsesvitnia literatura i kultura v navchalnykh zakladakh Ukrainy* [All Season literature and culture in the major treasures of Ukraine], no 12, pp. 6–8.
5. Pulina, G. A. (2005). *Aktual'nye problemy romana R. Bredberi «451 po Farengejtu»* [Actual problems of R. Bradbury's novel «Fahrenheit 451»]. *Vsesvitnia literatura ta kultura v navchalnykh zakladakh Ukrainy*. [World literature and culture in educational institutions of Ukraine], no 4, pp. 13–16.
6. Skurlatov, V. I. (1987). *O tvorchestve Rjeja Brjedberi. Brjedberi R. O skitan'jah vechnyh i o Zemle* [About the work of Ray Bradbury. Bradbury R. About the eternal wanderings and about the Earth.]. Moscow, Pravda Publ., 652 p.
7. Chalikova, V. A. (1991). *Utopija i utopicheskoe myshlenie: Antologija zarubezhnoj literatury* [Utopia and utopian thinking: Anthology of foreign literature]. Moscow, AST Publ., 128 p.

Дата надходження рукопису 20.04.2021

Objective of the article is to identify and characterize the features of anti-utopia in R. Bradbury's novel «Fahrenheit 451».

Methods. The main scientific results are obtained using a set of general scientific and special research methods, namely: analysis, generalization and systematization of scientific and educational literature on literary studies, psychology, linguistics; theoretical generalization, analysis and synthesis, as well as comparative, descriptive and analytical.

Results. The basis for writing the article were the characteristic patterns of anti-utopia, which are reflected in the text of the work. It is worth noted in contrast to the genre of utopia, which describes the ideal systems of organization of state and society. In this regard, the use of the method of proof «from the opposite», which consists in this case in the search and demonstration of provisions that contradict the foundations of the utopian genre, can be considered justified.

The study finds that Ray Bradbury is one of the most extraordinary science fiction writers of our time; analysis of the novel «Fahrenheit 451» proves that his works are deeply philosophical. It has been studied that when Bradbury projects his plots into the future or builds them on fantastic circumstances, he does so only to say about the real problems that humanity in its eternal quest for improvement must learn to overcome. In the novel «Fahrenheit 451» the author identifies several emerging problems in the society: the conflict of man and technology, the spirituality of people (man and religion), the philosophy of the herd; the features of anti-utopia in Bradbury's novel include: the conditionality of place and space of action, which occurs as if in the future (100 years), but it provides for the beginning of the degradation of society; the very image of American society with its technological progress, which levels all human traits and feelings; loneliness of the hero, yogi search for his true purpose. Bradbury expresses his attitude to the spirituality of society, which could exchange the profound wisdom of the book for a cheap mass pleasure industry.

Key words: novel, anti-utopia, folklore, motive, image.